

3. O.K.L. Fighter Claims Chef für Ausz. und Disziplin Luftwaffen-Personalamt L.P. [A] V Films & Supplementary Claims from Lists. Eastern Front [Ostfront] 1944 – 88 p.
4. Гречко С.Н. Решения принимались на земле. – М.: Воениздат, 1984.- 288 с.
5. Кожедуб И.Н. Верность Отчизне. Рассказы лётчика-истребителя. – М., Детская литература, 1972 – 415 с.
6. Евстигнеев К.А. Крылатая гвардия. – М.: Воениздат, 1982 – 224 с.
7. Х.У. Рудель. Пилот пикировщика./ Бомбы сброшены. Сб. – М., ООО “Издательство АСТ”, 2002.- 736 с.
8. Кожевников А.Л. Стартует мужество. – М., Воениздат, 1975 – 400 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА.

Колєчкін Вадим Петрович – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук і професійної педагогіки ДІАУ.

Наукові інтереси : історія Другої Світової війни, історія авіації.

УДК 94(47)“192”:329

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ КОМУНІСТИЧНОЇ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ В КОНТЕКСТІ ЛІКВІДАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ БІЛЬШОВИКІВ СТОСОВНО НАЦІОНАЛ-КОМУНІСТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА РУХІВ У 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ.

Ігор НІКОЛАЄВ (Миколаїв)

У статті, на підставі переважно архівних джерел, проаналізовані соціально-політичні аспекти діяльності Єврейської комуністичної робітничої партії в період становлення тоталітарної системи та в контексті більшовицьких національно-культурних перетворень.

Ключові слова: єврейська громада, Єврейська комуністична робітничка партія, національні меншини, більшовики.

В статье на основании преимущественно архивных источников проанализированы социально-политические аспекты деятельности Еврейской коммунистической рабочей партии в период становления тоталитарной системы и в контексте большевистских национально-культурных преобразований.

Ключевые слова: еврейское общество, Еврейская коммунистическая рабочая партия, национальные меньшинства, большевики.

The report which is based on archival materials, covered socio-political aspects of the life of the Jewish community in Southern Ukraine of the period of the totalitarian system. The features of activity of the Jewish communist party in a context of Bolshevik national-cultural transformations are opened.

Key words: Jewish society, Jewish communist working party, national minorities, bolsheviks

Розвиток демократичних процесів, подальше становлення громадянського суспільства визначають актуальність такого питання, як

наявність широкого спектра політичних партій, які виражають інтереси й потреби максимально більшої кількості громадян. Це особливо актуально для нас сьогодні, коли в період розв'язання гострих внутрішньополітичних протиріч, саме ідейний і політичний плюралізм є одним з гарантів подальшого становлення громадянського суспільства в Україні.

Першими дослідниками заявленої теми стали колишні політичні діячі того часу, насамперед М. Грушевський [1]. Через ідеологічний тиск, історики радянського періоду не могли підійти до зазначеної проблеми об'єктивно, наголошуючи на перемозі більшовиків та марксистської ідеології в цілому. Здобуття Україною незалежності призвело до значної активізації науковців у вивченні цього питання. Історії українських національних партій в 20-ті роки ХХ століття присвячена монографія О. Бриндака [2]. Слід відзначити дослідження М. Шитюка [3], у якому історик аналізує репресивну політику радянської влади проти представників політичних партій і угруповань Півдня України. Втім, незважаючи на наявність значної кількості опублікованих праць, в українській історіографії існує потреба комплексного дослідження становлення однопартійної системи, вивчення регіональних та національних аспектів проблематики.

Минуле України, як і багатьох інших територій колишнього СРСР, містить у собі цілий комплекс яскравих і драматичних сторінок, що є історичною спадщиною багатьох народів, котрі одержали в радянський період статус національних меншин. Істотну роль у господарський і суспільно-політичний розвиток країни відіграли, зокрема, представники єврейської громади.

Активну участь брали євреї і в політичному житті країни. Найбільш тривалою за часом була діяльність Єврейської комуністичної робітничої партії. Саме вона проіснує найдовше серед легальних не більшовицьких партій, припинивши своє існування лише 1928 року. Партія виникне в жовтні 1923 року після самоліквідації Єврейської соціал-демократичної партії (Поалей-Ціон). Враховуючи національний склад Півдня України, саме тут вона буде проводити найбільш активно свою роботу.

Матеріали Одеського державного архіву дають дослідникам можливість простежити ключові моменти діяльності найбільш потужного Одеського обласного комітету Єврейської комуністичної робітничої партії, а також, спираючись на циркуляри Центрального Комітету й Бюро Правобережної України, виділити основні тенденції культурного, економічного й суспільно-політичного життя єврейської громади в період становлення тоталітарної системи.

Ще до більшовицького перевороту 1917 року єврейські організації займали особливе місце серед національних політичних партій соціалістичного напрямку. Офіційна політика уряду Росії, спрямована на русифікацію та асиміляцію євреїв, обмеження їхніх цивільних прав, незважаючи на високий інтелектуальний рівень та потужні історичні традиції

єврейського народу призвела до того, що багато представників єврейської діаспори виявилися в опозиції до самодержавного режиму, поповнюючи найбільш радикальні, у тому числі марксистські організації.

У 80 – 90-х роках XIX сторіччя почали формуватися національні єврейські партії. Особливе місце серед них займала соціал-демократична партія єврейських ремісників і робітників, що утворилася у вересні 1897 року (Бунд). Після самоліквідації 1921 року частина його членів увійшла до лав РКП(б), а однією із найвпливовіших серед новостворених громад стала Єврейська соціал-демократична робітничая партія Поалей-Ціон (згодом Єврейська комуністична партія Поалей-Ціон). Саме вона отримає від єврейського відділу Наркомату національностей легалізацію та проіснує протягом 1920-х років [4].

Єврейська діаспора щиро вітала повалення царизму в березні 1917 року, оцінюючи це як велику перемогу, що означала кінець їхнього гноблення й початок нової ери відродження. Одним з перших заходів, запроваджених Тимчасовим урядом, було припинення дії антисемітського законодавства старого режиму: 650-ти законів, що так чи інакше обмежували цивільні права єврейського населення. Утім, уже тоді в єврейському середовищі відчувався істотний вплив лівих ідей. На проведеній у квітні 1917 року Московській конференції Єврейської соціал-демократичної робочої партії було ухвалене рішення “відмовитись від усяких коаліцій з буржуазією та віддати всі сили на боротьбу зі світовим імперіалізмом” [5].

Цілком природно, що в хаосі громадянської війни значна частина лівих єврейських сил підтримувала більшовиків. Упродовж усього часу перебування Радянської влади на території України вони віддавали кращі сили в розпорядження Радянської влади й Червоної армії, проводячи активну агітацію серед єврейського пролетаріату.

Так, у тезах Єврейської комуністичної партії, присвячених 4-й річниці Жовтня, підкреслювалося, що: “Капіталізм, заснований на пограбуванні колоній та гнобленні малих націй, не може подарувати свободу народам. Тільки диктатура пролетаріату є необхідною передумовою вирішення національного питання...Саме за це єврейські комуністи та їх однодумці боролися на фронтах Громадянської війни в лавах Червоної армії, проводили активну агітаційну кампанію серед пролетаріату як єврейської, так і всіх інших національностей...Жовтнева революція не тільки проголосила гасло самовизначення народів, але й здійснила його на практиці...Завдання ЄКП – боротися на чолі єврейського пролетаріату за остаточне здійснення гасел Жовтня...” [6].

Однак, Жовтень 1917-го не всі представники лівих єврейських організацій прийняли позитивно. У багатьох з них подальший розвиток відносин з Радянською Росією складався неоднозначно. Про це свідчить доля післяреволюційного “Бунду”, післяреволюційні події в якому призвели до розколу в його лавах та “добровільному” злиттю із РКП(б). При цьому

колишніми членами “Бунду” відкрито висловлювалася занепокоєність подальшою долею єврейського руху через “...повну асиміляцію з більшовиками, що унеможлиблює вільне висловлювання думок представників всієї єврейської діаспори, а не тільки прибічників РКП(б)...” [7].

Зважаючи на те, що на початку 1920-х років радянський режим гостро потребував широкої підтримки якомога більшої кількості населення, політика стосовно національних меншостей проводилася достатньо лояльно. Згідно з рішеннями X (1921) і XII з'їздів РКП (б) національна політика в Україні містила в собі два основних напрямки: українізація й заходи щодо ставлення до нацменшин.

Тимчасовим наслідком цієї політики став розквіт соціалістичної єврейської культури, зокрема, підвищення статусу їдиш, рідної мови 70 відсотків радянських євреїв, установа мережі єврейських шкіл, наукових інститутів, газет, народних будинків і театрів. Так, їдиш одержав статус офіційної мови для євреїв України. На початку 1930-х років в Україні функціонувала 831 школа на цій мові. У Києві було відкрито Єврейський університет. Швидко росла національна літературна продукція: з 238 назв книг 1928 р. до 668 1933 р., із загальним тиражем у 2,5 мільйона екземплярів, при чисельності єврейського населення в СРСР близько 3 мільйонів осіб [4].

Циркуляр секретаря ЦК ЄКП Ароцкера від 7 липня 1921 року закликав: “Відкрити літературні студії при всіх школах, де є учні на їдиш, охопити на спеціальних заняттях весь курс єврейської літератури, включно до сучасної єврейської літератури...”. Окремо додавалася програма, що складалась з 15 лекцій та список рекомендованої літератури [8].

З огляду на ідеологічні особливості того часу, обов'язковими серед єврейського населення стали лекції, що пояснювали “історичну правду” про Жовтневий переворот. Їхні назви свідчать самі за себе: “Чому запізнився єврейський жовтень”, “Як утворилася Єврейська комуністична робітничка партія”, “Євреї в боротьбі зі світовим імперіалізмом”, “Підтримка євреями Жовтня та політики більшовиків” та інші [9].

Перед культурною роботою ЄКП був поставлений ряд “ударних” цілей, головними серед яких уважалися підготовка партійних кадрів й агітаторів, освіта й політичний розвиток широких прошарків єврейських трудящих, проведення антирелігійної кампанії.

Досить цікавим нововведенням у роботі з єврейською громадою України стало видання щомісячної “Усної газети”. Як правило, читання її відбувалося в робочих клубах спеціально підготовленими лекторами. Газета містила в собі літературний відділ, місцеву хроніку та агітаційні матеріали. Знайомство з номером, як правило, закінчувалося концертом. Обов'язковою умовою було залучення на названі заходи якомога більшої кількості безпартійного пролетаріату [10].

Нова економічна політика стимулювала в “партії єврейського пролетаріату” ЄКП інтерес до аграрних питань. Для вивчення можливості аграризації єврейських мас усім партійним осередкам рекомендувалося негайно почати перемови з кооперативними спілками про можливість одержання єврейськими громадянами ділянки землі або молочної ферми.

Подібні ініціативи знаходили підтримку й у виконавчій владі. Постановою № 962 від 20 серпня 1921 року Київський Виконком одним з головних завдань Радянської влади визначив допомогу єврейському населенню, що займається сільським господарством. Пропонувалося запобігати випадкам самовільного захоплення земель єврейських колоністів, надавати допомогу сільськогосподарською технікою та насінням єврейським господарствам, які постраждали від погромів, що супроводжували громадянську війну [11].

Особливо популярною в єврейському середовищі була особа одного із засновників ЄКП Бера Борохова. Уродженець українського містечка Золотоноша проживе тільки 36 років, померши в грудні 1917 року від запалення легенів. Незважаючи на це, він здобуде собі славу вченого й суспільного діяча, одного з родоначальників соціалістичного сіонізму. Борохов сформулював свою унікальну теорію сіоністського соціалізму. Переселення євреїв в Ерец-Ізраїль і створення там власної економічної бази повинне було стати, за його словами, основою для класової боротьби єврейського пролетаріату. Публіцистика Борохова мала великий вплив на виникнення єврейського робочого руху в Європі та США.

Не дивно, що сучасники вбачали в Борохові опору й надію на здійснення своїх сподівань, створюючи навколо його особистості своєрідний ореол. Бороховські погруддя, фотографії займали чільне місце на столах і полицях у єврейських будинках. Його ім'ям називалися різні організації та цілий ряд єврейських робітничих клубів України. Його біографія широко висвітлювалася в пресі й на агітаційних лекціях як “видатного борця за справу звільнення єврейського пролетаріату” [12].

Утім, існування навіть цілком лояльних до офіційної влади партійних утворень перешкоджало диктатурі “перемігшого пролетаріату”. Уже 1925 року Харківський та Одеський осередки ЄКП звинувачували владні структури в “поступовому придушенні діяльності...Матеріали нашого центрального щомісячного органу “Єврейська пролетарська думка” затримуються владою на кілька місяців, редагування матеріалів у цьому виданні має характер або повної заборони, або фальсифікації авторської думки...” [13].

1928 рік буде визначений Й. Сталіним, як “Великий перелом” у всіх сферах соціалістичного будівництва. Саме він стане останнім в існуванні Єврейської комуністичної робітничої партії. 1928 року влада почне розробляти Біробіджанський проект, а ЄКП залишиться фактично єдиним його легальним критиком. Наприкінці червня 1928 року співробітниками

ДПУ будуть захоплені всі приміщення та конфісковано все майно ЄКП, а її діяльність, незважаючи на міжнародні протести, припинена.

Таким чином, можна дійти висновку, що спочатку більшовики лояльно ставилися до євреїв, які під час громадянської війни їх підтримували. Новий уряд не тільки гарантував їм, як і всім іншим національним меншинам проголошену Лютневою революцією, рівність перед законом. З початком непу євреї змогли поширити свої здібності на всі сфери радянського життя, багато хто з них зробив свій внесок в економічний, політичний та культурний розвиток держави.

На жаль, надалі диктатура робітників і селян перетвориться в диктатуру однієї партії – партії більшовиків. Усі інші партії, які були не згодні з їхньою позицією й мали свій власний погляд на майбутнє країни, автоматично зараховувалися до категорії супротивників, з якими більшовики почали розправлятися в міру зміцнення своїх позицій. У радянських євреїв більше не залишиться своїх національних організацій, що призведе до процесу поступової асиміляції та втрати єврейською інтелігенцією свого політичного значення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М. На порозі нової України: Гадки і мрії / Ред. В. Плачинда. – К.: Наукова думка, 1991. – 128 с.
2. Бриндак О. Ліквідація більшовиками політичної опозиції та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-ті роки ХХ століття. – Одеса: Астропринт, 1998. – 182 с.
3. Шитюк М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20-ті-50-ті роки ХХ століття. – Київ: Тетра, 2000. – С. 193 – 221.
4. Державний архів Російської Федерації. – Центральний комітет Єврейської соціал-демократичної робітничої партії “Поалей-Ціон”. Ф. Р – 620. Оп.1, Спр. № 25. – Арк. 529.
5. Державний Архів Одеської області (далі ДАОО). – Ф.41. – Оп.1. – Од.зб. 3. – Арк. 32 – 34.
6. Там само. – Арк. 38.
7. ДАОО. – Ф. 41. – Оп.1. – Од.зб. 8. – Арк. 49 – 50.
8. ДАОО. – Ф. 41. – Оп.1. – Од.зб. № 6. – Арк. 73 – 75.
9. ДАОО. – Ф. 41. – Оп.1. – Од.зб. № 1. – Арк. 64 – 65.
10. ДАОО. – Ф. 41. – Оп.1. – Од.зб. № 9. – Арк. 109 – 110.
11. ДАОО. – Ф. 41. – Оп.1. – Од.зб. № 2. – Арк. 92 – 93.
12. ДАОО. – Ф. 41. – Оп.1. – Од.зб. № 7. – Арк. 115 – 117.
13. Там само. – Арк. 135 – 136.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА:

Ніколасв Ігор Євгенович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Інституту історії та права Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: проблеми становлення тоталітарної системи в 20-х роках ХХ століття.